

Tóth Sándor Attila

**DOBAI PÉTER VERSEI KISFALUDY KÁROLY
FESTMÉNYEIRŐL**

– részlet készülő Dobai költészetét tárgyaló monográfiánkból –

1. „Tengeri és levegői vihar” (1910 körül)

Kisfaludy Károly: Tengeri és levegői vihar (1. kép)

Védett szellem-sziklavár alatt
fehéren robban egy előbb még szénszínű áradat,
egyszerre a láthatárral: egy bárka omlik össze,
palánkja bölcsőként ring, dajkája csontváz,
5 hajóroncs zuhan zúzott, morajló partkövekre,
pár kicsavart cölöpre, hullámok vad vetelőire,
sirály bukik fölé kegyetlen körözésből alá, le,
szirtek mögött, már menedékben, embercsoport,
10 mesél, mesél a festmény, a felhőknek fent és
lent a veszett vizeken: villanó torkolatfény,
álomvihar, túl a valóságon
és túl az álmon: XIX. századi remény.¹

¹ DOBAI Péter: *Vitorlák emléke*. Orpheusz, Bp., 1994. 115.

Kisfaludy Károly (1788–1830) az irodalomban és képzőművészeti, festői ambíciói s munkássága

A Mohács költőjének („Hősvértől pirosult gyásztér, sóhajtva köszöntlek, / Nemzeti nagylétünk nagy temetője, Mohács!), Kisfaludy Károly irodalmi műveinek (különösképpen drámáinak!) számbavétele külön feldolgozást igényelne.² Így röviden csak néhány életrajzi adatról, verseiről s festményeiről szólunk.

Kisfaludy élete s jelentősége irodalmunkban (dióhéjban)

Kisfaludy Károly költő, drámaíró, festő. A reformkori irodalmi élet fő szervezője, az Aurora szerkesztője, az Aurora-kör elindítója, a magyar novella egyik első meghonosítója, Kisfaludy Sándor öccse. „Bátyja példája s a pesti magyar játékszín voltak első ösztönzői” – írja Horváth János, majd így folytatja: „De bátyjától hovatovább más, részben kazinczyas irányba tért el, drámái pedig akkor arattak sikert, amikor a pesti magyar játékszín megszűnt. Ennek ellenére Pest irodalmi központtá való emelkedésében övé a legfőbb szerep. Ő az első igazán városi író. A megélhetés elemi igénye hajtotta ki a nyilvánosság elé [...]. Az írás, mint öncélú hivatás, neki jutott először osztályrészévé. [...] Míg e részben bátyja nyomdokain járt, másfelől elég hajlékony volt, hogy magáévá tegye az újabb fejleményeket is: tanítványa legyen nemcsak Kisfaludy Sándornak, hanem Kazinczy Ferencnek is, s nemzeti szellem s nemzetközi művészi forma addigi ellentéteit összebékítse.”³

Kisfaludy Károly irodalmi szerepe elvitathatatlan, hiszen drámaírói ambíciói, prózai elbeszélései, valamint versei számottevőek.

Élete mozgalmas, majdhogynem regényszerű, hiszen nyolcadik gyerekként való születése anyja halálába került. Innen eredeztetik atyja ridegségét iránta. A gimnáziumban rossz tanuló, így 1803-ban az V. osztályban való bukása miatt katonai nevelőintézetben találjuk, majd gyalogos kadét, s részt vett az 1805. évi Napóleon elleni észak-itáliai harcokban. 1809-ben már hadnagy, nem sikerül átmennie azonban a nemesi insurrectio hadaihoz. 1811-ben lépett ki a szolgálatból.

A seregből távozván „vándorútja” következett. Apja, szülőhelyéről, tétéről elküldve barátoknál és ismerősöknél keresett szállást Somogyban, Zalában, közben Bécsbe készült, majd hazatérve végképp pesten lakott. Drámáival, majd az

² Kisfaludy Károlyról a következő feldolgozásokat tanulmányoztuk: TOLDY Ferenc: *Kisfaludy Károly élete*, Egyetemi Ny., Buda, 1832.; ERDÉLYI János, *Kisfaludy Károly = UÓ.: Pályák és Pálmák*, Franklin-Társulat, Bp., 1886. 104–145.; BÁNÓCZI József: *Kisfaludy Károly és munkái*, I–II., Bp. 1882–1883; HORVÁTH János: *Kisfaludy Károly és íróbarátai*, Művelt Nép, Bp., 1955. 5–94. VAYERNÉ ZIBOLEN Ágnes: *Kisfaludy Károly. A művészeti romantika kezdetei Magyarországon*, Akadémiai, Bp., 1973. L. még: PINTÉR Jenő: *Magyar irodalomtörténet*, 5., Stephaneum nyomda és könyvkiadó, Bp., 1932. 499–562.; *A magyar irodalom története 1772-től 1839-ig*, szerk. PÁNDI Pál, Akadémiai, Bp., 1965. 396–412. L. ott az irodalomjegyzéket is.

³ HORVÁTH, 1955. 7.

irodalmi élet szervezőjeként emelkedett ki. Irodalmi sikere az *Auróra* című lap megindítása is.

Kisfaludy Károly – Michael Hoffman rézmetszete (1810): részlet (2. kép)

Már 1805-től írt verseket, s költeményeinek három tárgykörét nevezi meg Horváth: az ember a szerelem és a haza. A következőkben határozza meg költészetének lényegét: „Mindjárt az első neológkölteményeiben megüti mindháromnak a hangját: Élet és phantasia, A nyugtató, s a Honvágy című verseivel. Mindhárom csoport versei azonban egyazon lírai rendszerbe tartoznak, valamennyit egyazon életszemlélet sugalmazza. Sajátjuk általában, valami elméletiség; sugalmazójuk nem alkalmi élmények és változatos érzelmek, hanem egy ideális életszemlélet állandó változatlan líraisága. Ez életszemlélet valót és ideált, sorsot és képzelődést, földit és égit állít szembe egymással, s ezek ellentéteinek átélése teszi a költő »élményét«, melyet vagy mint jelenvalót, aktuálist tár fel, vagy mint egykorit, felidéz, elbeszél. A való, a sors, a földiség fájó teher a lelken, s a képzelőerő jelenti számára az ideálba, a vágyak honába való menekvést, az »istenülést«, az inspirációt.”⁴

Jelentőségét s emlékét őrizte az 1836-ban megalakult Kisfaludy-társaság, amelynek kezdeti célja műveinek összkiadása volt.

⁴ HORVÁTH, 1955. 77.

Kisfaludy Károly festészete s két tájképe: a tengeri vihar és a holdfényes kikötő

A lírai szemlélethez talán szorosabban kapcsolódik a festői látásmód s a festészet, amellyel ugyancsak korán kezdett el foglalkozni s végigkísérte pályáját. Képzőművészi hajlamáról s munkáiról Vayerné Zibolen Ágnes kismonográfiája számolt be.⁵ A bécsi évekre teszi képzőművészeti jártasságának kialakulását, majd első illusztrációit, rézmetszeteit, tus-akvarell másolatait hazatéréséhez követi (1816–1822), majd 1825-ig irodalmi sikerei mellé zárkóztatja újraéledő festői munkásságát is, végül 1826-tól a történelmi és irodalmi témák megjelenését taglalja művészetében.

A festői pályakezdekről Vayerné a következőket idézi önéletrajzi leveléből s így kommentálja: „»Létemet kell biztosítanom. A festés művészete, melyet zsenge koromtól fogva különösebben kedveltem, erre nézve a legjobb eszköznek tetszett. Nagy örömmel látám magamat szabadon a világban kóborolni s a halhatatlanság nimbuszát homlokomon ragyogni. Ez a kedvelt eszmém azután háttérbe szorítja minden egyéb vágyamat; abbeli büszkeségem pedig, hogy rokonaim kegyelméből megélni nem akartam, legyőzött velem minden akadályt, s így sikerült kivinni tervemet, mely engemet császár-királyi tisztből és magyar földesúrból festővé teremtett át.« – Gyermekkori rajzai, melyeket Akadémiánk Kisfaludy Sándor hagyatékából őriz, katonai bizonyítványa, melynek »Tehetség« rovatában »sok«, az »Egyéb ismeretek« mellett a »katonai rajztudás és magyar költészet« állott, indították a fenti optimizmusra.”⁶

Toldynál viszont a *Kisfaludy Károly' élete* című írásában a későbbiekre vonatkozóan ezt olvassuk: „A' festés neki ezen időszakban ada élelmet, de nem anynyi örömeket is, mint magának ígére, midőn vándorbotjához nyúlt. Lelke a' szabadságon függött; neki pedig mesterséget nem szabad kény, hanem szükség szerint kelle űznie. Egykor, tán 1826, virító egészsége' napjaiban egy felette szép májusi délután hozzá menék, őt négy fal közül szabadba hívni: de ő nem jöve: »Mit nekem a szép idő? – monda vászna előtt ülén, 's egy hajótörést festvén olajban – annál e' képet jobb szeretem, ha el nem is készül. Volt idő, mikor egyetlen egy napsugár is vágyást költe bennem élni a' kínálkozó természet' örömeivel; de sírva folytattam a megrendelt ocsmány arcot, mert – pénz kellett! Most, hála isten! mehetnék, de ezt inkább szeretem, mert szabad akaratból készítem.«”⁷

Ismert, hogy költői és festői indulása is az 1804–1811 közé eső időszakra esik, versei, sőt első drámái ugyancsak ebből az időből származnak és első festői kísérletei is. Festői ambíciói azonban Bécsben bontakoznak ki (1812–1816). Bécs

⁵ L. VAYERNÉ ZIBOLEN, 1973.

⁶ Uo., 13. A levélrészlettel kapcsolatban lábjegyzetben jelzi (30.), hogy a német nyelvű önéletrajzi levél fordítása Bánóczy könyvéből (Uő., *Minden munkái*, 1893. VI. köt. 445.) való.

⁷ TOLDY, 1832. 10.

meghatározó akadémiai irányzata fügeli klasszicizmus, bár rajzairól igen, de bécsi nagyobb festményéről nincs tudomás.

Jelentős tájképfestészete azonban később alakul ki, ami a bécsi akadémia hatását mutatja. A tájképfestészeti osztályt a 18. század közepe óta a következő mesterek képviselik leginkább: Christian és Friedrich Brand, Michael Wutky, majd Laurenz Janscha. Vayerné így ír: „A hagyományokat őrző akadémiai oktatás a nagy flamand és holland iskolapéldákat, valamint a heroikus és idilli tájképfestés francia klasszikusainak, Gaspard Dughet-nek, Poussin-nek, Claude Lorrain-nak útmutatását követte változatlanul. Az Akadémia képtárában ma is igen gazdag a XIX. század első évtizedeiben sokszor másolt mesterek, Christian Brand, Philippe Jacques Louthembourg, Michael Wutky és Joseph Vernet festményeinek gyűjteménye, akik sok évtizeddel túlélve is hódoltak a klasszikus festészet romantikájának: a viharos tengeren küszködő hajósok témájának, a vöröslő lávát okádó tűzhányó, a cikázó villám sújtotta táj élményének. A festőnövendékek által legtöbbször másolt kép Louthembourgnak Viharos tengeri tája volt, az a festmény, melyet Kisfaludy munkájában mi is jól ismerünk. Tekintve a másolat és az eredeti színeinek egyezését, nagy vásznai közül ezt az egyet bécsi stúdiójának kell feltételeznünk, melyet még talán az első esztendő komoly tanulási szándékával készített. Ez az említett kép volt az iskolapélda, a kiindulópont. Mint tipikus mintakép, ott látható Joseph Danhausernek *Scene aus dem Atelier eines Malers* című festményén is; ott függ a falon; körülötte a teremben, ahol festőnövendékek dolgoznak, szemléltetésre alkalmas gipszmodellek, antik szobrtöröredékek láthatók.”⁸

Mintái közül kiemelendők Philip James de Louthembourg (1740–1812) és Claude Joseph Vernet (1714–1789) francia festők vihar- és tengeri képei, akik kétség kívül ihletői festői témáinak.

E minták alapján (bár forrásait sohasem kutatták⁹) elmondható, hogy későbbi olajfestményei közt a tengeri képek és viharképek egységes nagy csoportot alkotnak. A minták és a stíluskérdés tekintetében a szakirodalom (Vayerné) Kazinczy 1828-ban írt *Pestre* című útleírásából a következőket idézi: „Mint Grana-diros Fő-Hadnagy lelépe a katonai pályáról, hogy két szerelmének, a Festésnek és Költésnek élhessen. S az elsőbbet nem mint Naturalista úzi, hanem tanulás után. Szobája tele van Vészeivel, a Louthembourg ízlésében; de neki vannak nyugalmas teremtései is, és nem mind tájfestések.”¹⁰

⁸ VAYERNÉ ZIBOLEN, 1973. 16.

⁹ Uo. 35.

¹⁰ Uo. Új kiadása: KAZINCZY Ferenc, *Pestre*, Budapest Székesfőváros Kiadása, Bp., 1929. 14. és https://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/text.php?id=kazinczy_onelet0507_k. Vayerné így folytatja: „Pedig e sorok pontosan meghatározzák Kisfaludy forrásait. Kazinczy sokszor megfordult Bécsben, és figyelemmel kísérte a művészeti élet eseményeit. Jól ismerte Michael Wutkyt, Louthembourg képeit és Vernet metszeteit. A szent öreg így ír Toldy Ferencnek Kisfaludy halála után, 1830 novemberének utolsó napján: »Barátom, Kisfaludynál van két rezem, egyik Calme, Vernéitől, a másik aquarelleben dolgozott tengeri vész, Kisfaludy Károly ezt nekem vászonra kezdé

Louthembourg, Tengeri tájkép (Victoria és Albert Múzeum, London) – részlet (3. kép)

Kisfaludynak tehát voltak külföldi mesterektől képei, azonkívül pedig Kazinczytól is kapott kölcsön metszetet másolásra, „vászonra történő általvivésre” – írja Vayerné. További adatai szerint egy Pyrker Lászlóhoz küldött levelében a műgyűjtő főpaprak is megköszöni szívességét egy másik metszet átküldéséért. Majd azt írja: „Viharképei közül pontos másolatot csak egyet ismerünk, Louthembourg után, a korábban már tárgyalt iskolamunkáját, a közismert Hajótörötteket. De témában többször követte a Bécsben igen kedvelt mestert; Kazinczy idézett sorai is erre engednek következtetni.”¹¹

Vayerné Zibolen Ágnes kiemeli, hogy megmaradt tengeri viharképeinek nagy csoportját Joseph Vernet festményei és metszetei ihlették. „Ő volt talán a legdivatosabb művész, akinek festményei metszetsmásolatokban Európa-szerte elterjedtek. Louthembourg-nál klasszikusabban ragaszkodik a barokk idilli tájkép kompozíciós elrendezéséhez. Az előtérben, egy benyúló földnyelven, a kép hangulatától függően különféle, hol tragikus, hol békés tevékenységgel elfoglalt emberek apró csoportozatai mögött nyílik a tenger távolba vesző horizontja. Esetleg valami halványuló hegyvonulat zárja a látóhatárt. Jobbra vagy balra keretszerűen beszűkül a tér: viharképein valahol biztosan feltűnik a szikláról a térbe behajló vihartépett kis fa. Ezt a motívumot sokan használták, Michael

általvinni... Nem fogom soha engedni, hogy a kezdett tableau elvégeztessék.» UŐ., uo. A Kazinczy-idézet: KAZLEV-VÁCZY, 21., 1911. 416. Kazinczy Toldy Ferencnek, 1830. november 30.

¹¹ UŐ., uo. 35.

Wutky, Joseph Vernet, Rebell és mások is. Kisfaludynak két Tengeri vihar címen ismert festménye van, melyet kis emberkéi, staffázsfigurái Vernet-hez utalnak.”¹²

A Tengeri vihar című két festményéről pedig így ír: „Hatásában monumentális, de kisméretű festményén a viharban vadul hullámzó vízen, a kép középpontjában egy méltóságos nagy hajó közeledik. A szemfigyelmét azonban az előtérben küszködő hajótöröttek kötik le, akik báláikat mentik a pusztulástól. A part mellett, egy sérült hajó árbocán, társaik harcolnak a szélvész erejével. Az ég tragikusan viharos felhőzetű. Ott van a szikla a képen, és ott van a kis fa is. Ezen a képen, mint Vernet Naufrage c. festményén vagy a baseli múzeumban levő Stürmische See mit Schiffbrüchigen c. kompozícióján, egyenlő hangsúlyt kap a viharzó tenger és a felhőktől súlyos viharos ég, mely arányaival is elnyomja az életükért és javaikért küszködő embereket. Kevésbé erőteljes, kisebb igényű a másik Tengeri vihar címen ismert festménye. [...] A természeti motívumok azonosak, de csendesebb az ég, erőtlenebb a vihar. Ugyanakkor a felhőkön áttörő fénynyalábok s a kép párás atmoszférája erőtlenségében is könnyedebben, modernebbül festett.”¹³

Kisfaludy Károly, Vihar a tengeren I. –részlet (4. kép)

Minden bizonnyal e két festmény tragikumát ötvözi (s így drámaiabb hatású) e sorozat harmadik tagja, a Tengeri és levegői vihar. „Elöl a hajótöröttek ismert csoportozatai, a vízbefúlt körül jajongók és menekülők; az égen

¹² Uo. 35–36.

¹³ Uo. 36.

fehérhasú madarak. A kép színei különösen romantikusak, s ha metszetről vitte át vászonra, akkor festőjének színtantáziáját dicsérik.”¹⁴

A kép tehát egyszerre ábrázolja az égi és tengeri katasztrófát és káoszt, amelynek kárvallottja és kiszolgáltatottja az ember. A festményen közepén még látszik a felhők közötti fehér hasadék, a napfény vagy a vihar előtti derűtség, amely a viharban lassan bezárul, hiszen a tornyosuló felhők összezsugorognak. A barna és a fekete árnyalataival ábrázolt égből szinte összeolvad a szintén haragos, viharos tenger világosabb s mélyebb zöldjével, amely – a festmény címében is jelzett – vihar kettősségét jelzi: levegői és tengeri. A felcsapó hullámok fehér habja is összekapcsolja e két világot, s kerül összhangba a felhők hasadékának fehérségével. Mindenhol jelen van az ember, hiszen távolban két vitorlás küzd a habokkal, s megjelenik a káosz hozadéka, a hajókatasztrófa, hajótörés is a kép alsó síkjában. A parton már ott vannak a katasztrófát túléltek, a magas sziklafalon pedig épületelemek s a *levegői* vihart elszenvedő emberek.

Vernet, Viharos tenger hajótöréssel – részlet (5. kép)

Költői és festői megnyilvánulásának hátterét keresve a tenger- s viharkép kétségkívül létmetaforikus helyzetek megörökítését szolgálja. Az 1821-ben

¹⁴ uo. 36. a sorozat 4. képéről ezt írja: „A barokk téma bécsi utóéletének, másodlagos romantikájának magyar átvétele a negyedik festmény, mely ehhez az együtteshez tartozik: Tengeri vész címmel ismerjük – ma a Tudományos Akadémián van. A tengerbe nyúló sziklás magaslaton klasszikus, antik timpanonos épület, odébb diadalív maradványa. Az előtérben a hajótöröttek közt a fedetlen keblű nő és mentőinek csoportja Vernet Naufrage-án is ott van. Ez a kép is egy író-barát, Zádor (Stettner) György révén került annak idején a Kisfaludy Társaság gyűjteményébe.”

keletkezett *Élet és phantasia* című versének második (s harmadik) strófáját idézzük, ahol így ír:

*És duzzadó habok,
Ellenkező szelek
Forgatják életünk
Keskeny hajóját;
Fel-fel röpitve
Hullámtetőkön
A fellegig mereng,
S alá sodorva
Halálos örvény
Tátong alatta.
S kínos zavarban
Ott küzd az ember
A vészözönnek
Gátlan dühével,
S dagadt kebellet
Partnak törekszik,
Mely biztatón leng
A távol elnyúló
Reményköd árjain:
Ott szebb élet derül,
S a csendes nyugalom
Forrása csörgedez.
De nem talál nyomot
Esdett foksírtjain;
Fáradtan visszáól
Zajló habok közé,
S a lankadt szomjúzó
Egy tiszta cseppet
Se' nyerhet.¹⁵*

A vihar s változása mint létmetafora, sőt, a szerencse kerekének allegóriájaként jelenik meg, de negatív irányban, ugyanis mélység és magasság ugyanazt a veszélyt jelenti. Fortuna kerekének irányítói a *duzzadó habok* és az *ellenkező szelek*, az ember pedig *keskeny hajó*ban próbálja túlélni a viharokat, várva a nyugodt időt. A vihar *fentje* és *lentje* egyaránt olyan szélsőség (nem a nyugalmat jelentő *közép* [az arisztotelészi *meszótész*]), amely katasztrófát sugall. Kisfaludy festménye 1810 körül keletkezett, a vers később. Festményeinek mintája s alkotásai jelentését keresve a költemény ad eligazítást abban, hogy tájképeinek gondolati többletjelentése van: a tenger- és a viharmetafora élethelyzetet jelent, amely hányattatott sorsában is gyakran tetten érhető volt.

¹⁵ KISFALUDY Károly *összes művei négy kötetben*, I., életrajzzal bevezette HORVÁTH Cyrill, Magyar Könyvkiadó Intézet, Bp., 1899. 23. Idézi még Vayerné, UŐ., uo. 33.

Dobai Péter a Kisfaludy-viharkép által ihletett verse

Dobai Péter minden bizonnyal nemcsak a képet látta, hanem e verset is olvasta, mindenesetre a festmény látványa ihlette költeményét. A vers mottóját a modern görög költészet jelentős képviselőjének, az irodalmi Nobel-díjas (1963) Jorgosz Szeferisz (1900–1971) magyarul megjelent *Fedélzetnapló* című verseskötve *Regény* című ciklusa 9. (cím nélküli) verséből kölcsönzi (1–8. sor):

*Sivár kikötő ez, nem bírok itt várni tovább
sem a baráttra aki a fenyves szigetre hajózott
sem a baráttra aki a platános szigetre hajózott
sem a baráttra aki a nyílt tengerre futott.
Símogatom a rozsdás ágyúkat, símogatom az evezőket,
hoggy testem újra feléledjen és döntsön.
A vitorlákából csak a só szaga árad:
a múltkori vihar emléke ez.¹⁶*

E verssorokban a tengeri táj (*fenyves, platános sziget*) s a tenger jelenik meg, valamint a szabadság vágya és a só szagú vitorlák, amelyek a vihar emlékéét őrzik. Kisfaludy festménye is a tengeri (és levegői) vihar emlékezetét őrzi, még ha a festő más műveket imitálva képzelte is, a látványban (a képszemlézőjében) az átfogó viharkép jelenik meg.

Dobai Péter költeményében a festői képi emlékezet egyes jeleneteinek meg- és kiragadása, *ekphraszisz*a mellett költői impresszióit közli expresszív nyelvi erővel és megjelenítéssel. A látványt (1–6.) a tengeri vihar előtt *védett szellem-sziklavár* (vagyis a várrom) megidézésével kezdődik. Az *előbb még szénszínű* áradat robbanása a hullám sziklához csapódását jelzi. A folytatásban *kettős összeomlás* jelenít meg: a láthatárét (hiszen ég és víz összeér), valamint hosszabban jeleníti meg a bárka sziklának csapódását (a hajótörést), amelynek oldalfala (palánkja) levált s *bölcsőként ring* a hullámokon. Az összetört palánk mikroállapotát jelzi a bölcsővel. E képhez kapcsolja a dajka-motívumot (*bölcső és dajka*), aki maga a halál (csontváz). A hajótörés-kép folytatódik: a hajóroncs a viharok által már megrongált, *összezúzott* s a hullámoktól *morajló* partkövekhez csapódik, ahogy a *kicsavart cölöpökhöz* is odaütődik, amelyek (metaforával, a szövésből vett képpel) a hullámok *vetélői*. A hajótörés tragikumát emeli ki tehát a vers, ugyanakkor esztétikai minőségében annak fenséges látványát, ahogy a hajó megsemmisül, darabokra hullik.

E sorokban a vihar sújtotta természeti képződmények és tárgyak jelentek meg, a 7–8. sorban viszont a levegőben vészjósloán, a vihar forgatagában keringő

¹⁶ Jorgosz SZEFERISZ, *Fedélzetnapló*, Európa, Bp., 1980. 53. Ford. KÉPES Géza.

sirályok jelennek meg, majd a már a szirtek védelmében menedéket talált *embercsoport*.

A festmény narratív elemeit emeli ki a 9–10. sorban: *mesél, mesél...* A kép ugyanis *poézis*, méghozzá *néma*, mégis mesél. E megjelenítés a *fentre* (felhőknek) és a *lentre* (vizeken) vonatkozik, hiszen a vihar levegői és tengeri.

A befejezés három sora (10–12.) jelzi, hogy a *tengeri és levegői* viharkép álomszerű (*álmovihar*), ez pedig túl van a valóságon és az álmon is, amely 19. századi remény. Remény a menedékről, a vihar túléléséről ad számot, s a *borura derű* (*post nubila Phoebus*) romantikus világa felé mutat. Erről pedig tudjuk, hogy William Langland (1330?–1386) angol költő egyik verséből való, amit Széchenyi István gróf magyarított a *borura derű* kifejezéssel, s a Magyar Tudományos Akadémia jelmondatának ajánlotta 1831-ben.¹⁷ Kisfaludy Károly viharábrázolásai ezt az életérzést közvetítik: eljön a fény, a világosság, s a nyugalom.

2. „Kikötő Holdfényben” (1820-as évek)

Kisfaludy Károly: Kikötő Holdfényben (6. kép)

¹⁷ L. BÁNK József, *3800 latin bölcsesség. Szállóigék, velős mondások latinul és magyarul*, Novella–Szent Gellért, Bp., 1997. 316. A mondás eredete Alanus ab Insulis (Alain de Lille, Alain de Ryssel) XII. századbeli skolasztikus bölcsész egy sora: „*Gratior est solito post maxima nubila Phoebus, post inimicitias clarior est amor*” (Bájosabban süt a nap a sűrű felhők után, fényesebben sugárzik a szerelem civódás után).

- Mintha értelmetlen parancsra az elhagyott halálhajók:
 a felhő-flotta fent csak céltalan hajózna,
 alakzatait tehetetlen-önkéntesen változtatva,
 színeit cserélve sötétről fehérre és színtelenségre,
 5 aztán megint barnából egy máris kiégő kékre és ellenkezőre
 egyből azután, hogy a szín a színre vált és mintha
 minden jelenség alatta lent: a sziklák, a szirtek,
 a parti nyílttűzhely, a rég, a vártorony, bárka,
 vitorla, a lecsarnakolt, horgonyzó hadihajók,
 10 csak játék volna, rege, legenda, nem múlt, mégis: emlék!
 Az égbolt fehér, éles darabokban, nem létező ország
 térképeként úsznak a tenger fölé a viharfellegek:
 hazát adva elmúlt helyeknek, amíg egy felhő »helyét«
 az égi térszínen szél és napsugár űzi szét, hogy megint az ég!
 15 Élő-örökkék hullámmás, házak, nevek, búcsúk, szerelmek,
 utak, küszöbök, kereszték, zászlók, fedélzetek forognak benned,
 ezüstös írisze egy-egy vízcseppnek világtalan horizontot
 fest a térforgások időző-időzített távlatába.
 Világúri visszfényben ragyognak a cseppek, fényük menekül
 20 és átszökik az éjszakák között. Ki írja meg és kinek írja
 ezt a halálos halászatot, amelyben háló-hal-halász,
 olyan édes-egyremennek, mint élő részek, ha már a holt egészbe vettek.
 Igen, egyremennek, akár egy kagylóért nyúl le a kéz,
 akár egy csillagért fel, mintha alig messzebb.
 25 Ki mondja el, biztos mestereként a múltnak,
 hogy milyen volt előbb egy hely,
 amely azóta nincs meg?
 Ki meséli el az éjszakákat, amikor nem aludt el,
 ki mesél el egyetlen éjszakát is azoknak,
 30 akik zavartalan álmukkal a hajnalt már nem érik el?¹⁸

Kisfaludy Károly festményéről

Ez a nyugalom képe, ellentétben viharábrázolásával. Vayerné megállapításaiból ismert, hogy keveset tudunk képzőművész barátairól. Bizonytal felételezhetjük viszont, hogy hogy bejáratos volt a történeti és főként Nápolyt (s a Vezúvot) festő Michael Wutkyhoz (1739–1822/23), a rokokó stílusban festő öreg mesterhez, aki egy házban lakott egykor a testőríró Bárócziival, és akit Kazinczy is sokszor felkeresett Bécsben jártakor.¹⁹ „Talán ő volt az az emlegetett mester, akit

¹⁸ DOBAI, 1994. 116.

¹⁹ VAYERNÉ ZIBOLEN, 1973. 18.

az Akadémia elhagyása után is látogatott” – írja Vayerné. Festői témáit később is kedvelte. Kazinczy 1812. november 4-én kelt levelében a következőket írja Rumi Károly Györgynek: „*Ein pöbelhafter, alter Österreicher, den man eher für einen Schuster als einen wirklich grossen Künstler ansehen möchte. Er wohnt jetzt in dem Kloster der Augusfinianer, und hat einen schönen Vesuv halb fertig. Kupferstiche hat er nicht; er mahlt aus seinem Kopfe*”.²⁰

Wutky tehát nem látta Nápolyt, az öblöt és a Vezúvot, de más festmények és saját fantáziája alapján elképzelte s megfestette. Természetábrázolása azonban mindenképpen hatott Kisfaludyra, hiszen az osztrák festő érdemei éppen azokban a természet előtt festett friss stúdiumaiban voltak, melyeket a barokkból megöröztött kompozíciós sémáiban részletként használt fel. „*A századfordulón egy neves művészettörténész még elítélően »phantastischer Prospekt-maler«-nek nevezi Wutkyt, aki nem ijed vissza attól, hogy »hold- és tűzhatásokkal éljen«*” – olvassuk Vayerné könyvében.²¹

Továbbá így ír: „*Kisfaludyt az öreg mester témaköre vonzotta. Azonban ő sem látta meg, mint a széphalmi mester sem, hogy a szigorú elvű, díszletszerű kompozíció, a mutatós, holdfényes tengeri kikötő vagy izzófényű tűzhányó szépséges hangulatát nem műhelyének falai között fantáziálja, hanem közvetlen természeti tanulmányokkal készíti elő*”.²²

A festményt a szakirodalom mégis „másik” ihletője, Vernet rézmetszeten is megismert képeinek világához sorolja, amelyet a természeti témák egyetlen derűs festményeként jellemeznek a békés, napsütötte tengerparti város látképét. Vayerné bemutatásában: „*Ezen világoskék, fehér felhős ég alatt színesruhás halászok tevékenykednek csendes nyugalommal*”.²³

Tudjuk, hogy e *nyugodt képekre* már Kazinczy is utalt a *Pestre* című műben, s talán éppen a Vernet-féle *Calme [Le Calme – Nyugalom]* ihlette, amit a széphalmi mestertől kapott. Kazinczy így ír Toldy Ferencnek 1830. november 30-án: „*Barátom, Kisfaludynál van két rezem: egyik Cálme, Vernettől. A’ másik Aquarelben dolgozott tengeri vész, ’s K. K. ezt nekem vászonra kezdé által vinni. Légyen gondod hogy megkaphassam, hogy portékáji közt el ne vesszenek. Nem fogom soha engedni hogy a’ kezdett tableau elvégeztessék. Maradjon a’ mint van*.”

²⁰ KAZLEV-VÁCZY, X., 1900. 174. Részben idézi Vayerné, UÓ., uo. 18. Magyarul: *Egy goromba, öreg osztrák, akire inkább cipészként gondolna az ember mint igazán nagy művészre. Most az augusztiniak kolostorában él, és gyönyörű Vezúvja félig készen van. Nincsenek metszetei; a fejéből pattan ki.*

²¹ VAYERNÉ ZIBOLEN, 1973. 18.

²² Uo.

²³ Uo.

Wutky: Nápolyi öböl a Vezúvval – részlet (7. kép)

Vernet, Le Calme (metszetes változat) – részlet (8. kép)

Talán éppen ezt a festményt másolta halála előtt egy Vernet-féle „Calme”, talán éppen az öreg széphalmi mestertől kölcsönzött metszet alapján” – írja Vayerné, majd így folytatja: „Nyugalmával, fehér felhős egével társként e csendes tengeri tájkép mellé kívánkozik az a befejezetlenség üdeségével ható másik tengeri kikötője, amit nem Vernet, hanem Michael Wutky, a sokat emlegetett, a magyarokat is ismerő öreg osztrák mester festménye ihletett.”²⁴

²⁴ Uo.

Michael Wutky, Tengerből – részlet (9. kép)

Kisfaludy e tájképe, a viharfestményekkel ellentétben, az idill s a nyugalmat árasztja a holdfényes est beköszöntével. A festményt szinte körülöleli a barna szín: a kép alsó síkjában a tengerbe benyúló félsziget, a végén templommal, majd egy sziklazátony s a szárazföld a tűznél tevékenykedő halással, s neki háttal pedig a Holdat néző emberrel (közöttük két pihenő alakkal, végül a pihenő hajó zárja az alsó képsíkot). A barnás szín azonban a felhők tetejére is felszökik, mintegy keretet alkotva, s a félszigeti rész fölött is elterül.

A festmény középpontján a zöldeskék és fehér nyugodt vízfelszín és a szürkésfehér felhők állnak. Közöttük fehéren jelenik meg a világító Hold.

A tenger csendes, a távolban néhány hajó, a félsziget után még újabb épület, majd távolabb ugyancsak barna sziget. Minden nyugalmat, békességet áraszt. Az idill a lélek békéje is, a mozdulatlanság pedig a nyugalomé.

Dobai Péter versinspirációja a kikötő holdfényes nyugalmáról

Dobai a festmény inspirációs erőterébe kerülve az alsó és a felső képsík hajóképével köti össze a két világrészt s kezdi költeményét (1–4. sor). A *mintha* szó utal a *benyomásra*. Lent az *értelmetlen parancsra elhagyott halálhajók*, vagyis kísértethajók, amelyek nem mozdulnak, fent pedig a céltalanul mozgó *felhő-flotta*. Míg a *lent* képe állandó, addig a *fent* változó. A felhők alakzataikat *tehetetlen-önkéntesen* változtatják, színüket cserélik: „*sötétről fehérre és színtelenségre*”, míg e színcsere az egész képet is jellemzi:

- 5 *aztán megint barnából egy máris kiégő kékre és ellenkezőre
egyből azután, hogy a szín a színre vált*

A 6. sor újabb *mintha* szava ismét a *benyomást* teszi uralkodóvá: a jelenségek a felhők alatt (*alatta lent*) – felsorolásában: „*a sziklák, a szirtek, / a parti nyílttűzhely, a rég, a vártorony, bárka, / vitorla, a lecsarnakolt, horgonyzó hadihajók*”, *mintha* „*csak játék volna, rege, legenda, nem múlt, mégis: emlék!*” (10.). A *játék, rege, legenda* a képzelet szüleményei. A kép színeinek és formáinak játéka elevenedik meg, valamint a csodás történeteké: *rege, legenda*. Az előbbi utalhat legidősebb bátyja, a katonai és költői pályát is befutott Kisfaludy Sándor (1772–1844) híres regéire: *Csobánc, Tátika, Somló* stb. A *rege* népies műfaj, az apáról fiúra szálló szóbeli történetmondás műformája, míg a *legenda*, szintén csodás, de *elolvasandó*, azaz (főként a szentek életéről szóló) írásos műfaj. Az elmondás vagy az olvasás utal a jelenre: „*nem múlt*” – írja Dobai, „*mégis emlék*”, ugyanis a műalkotás az emlék őrzője, az alkotás pedig *visszaemlékezés*.

A vers gondolatisága visszatér az *ekphraszisz*hoz, a felső képsík látványához (11–12.):

*Az égbolt fehér, éles darabokban, nem létező ország
térképeként úsznak a tenger fölé a viharfellegek...*

A hasonlattal a kép terét igyekszik megvilágítani: a viharfelhők nem létező ország térképét rajzolják a tenger fölé. Az országgép felidézi a *haza* fogalmát, ugyanis az *elmúlt helyek*, vagyis terek hazát adnak egy pillanatig a céltalanul kóborló felhőnek, majd az *égi térszínen* a szél és a napsugár elúzi, hogy az ég kékje legyen az uralkodó.

A 15. sorban ezzel az éggéppel folytatódik a vers. Az ég „*évelő-örökkék hullámzás*”, vagyis, időről időre megújuló, valamint örökösen kék, amely hullámszerűen visszatér. A kifejezés mögött esetleg Babits Mihály *Sziget és tenger* című kötete prózai hitvallásának címét sejtethetjük: *Örökkék ég a felhők mögött*. A festmény azonban a versszöveggel nemcsak erre utal Dobai impressziójában, hanem a tér tárgyi és gondolati helyeire is:

- 15 *Évelő-örökkék hullámzás, házak, nevek, búcsúk, szerelmek,
utak, küszöbök, keresztek, zászlók, fedélzetek forognak benned,
ezüstös friske egy-egy vízcseppednek világtalan horizontot
fest a térforgások időző-időzített távlatába.*

A tér „*tárgyai*” ezek szerint a *házak, utak, küszöbök, keresztek, zászlók, fedélzetek*, fogalmiságára pedig a *nevek, búcsúk szerelmek* szóhármassal utal. Mindezek *forognak benned* vagyis a festmény (a festmény terének) elemei, mint ahogy a tenger is. A *vízcsepp ezüstös írisze* metafora jelzi a tengervíz cseppjének szivárványos fénytörését, amelynek horizontja *világtalan*, ugyanis e mikrovilágszerű

csepphez nem tartozik *valós világ*. E világ nélküli horizontot pedig a „*térforgások időző-időzített távlatába*”-n jelenik meg. Azaz a változó tér jelenlévő (*időző-időzített*) távlatába. Vagyis maga a festmény is a tér és az idő filozofikus együtthetése.

A 19. sor gondolatisága a *csepp*-motívumot fejt ki lírai erővel: a makro- és mikrokozmosz van jelen, hiszen a (tengeri) cseppek világúri fényben ragyognak, kozmoszba zárt fény pedig (megszemélyesítve) menekül s átszökik az éjszakák (a világúr sötét terei) között. A festmény ihlette vers már nem *ekphraszisz*, hanem a kozmikus lét filozofikus diatribéje. A *leírástól* való eltávolodásra utal a „*ki írja meg és kinek írja*” (20. sor) kifejezés, valamint a bölcsekedő gondolatiság *egységnek* (az *egynek*) keresése. A diatribé folytatásában a létezés egysége az élet-halál-kérésre vált. A *halálos halászat* a festmény e jelenetének 19. század eleji múltidejére utal, már e hajdanvolt emberek nem élők, halászatuk *halott*, eredménye nem ad életet, ezért „*háló-hal-halász*” már egyre mennek: „*olyan édes-egyremennek, mint élő* részek, *ha már a holt* egészbe *vettek*”. *Egyre megy*, azaz érdektelen, nem számít, ugyanaz, mint az élet részei, amelyek a halálban *egyek* lesznek, eggyé válnak, nincs már jelentősége a résznek, csak az egésznek (19–22.).

A 23–24. sorban megismétli a rész–egész viszony jelentéktelenségét:

*Igen, egyremennek, akár egy kagylóért nyúl le a kéz,
akár egy csillagért fel, mintha alig messzebb.*

Ismét a festmény által nyitott térhez kanyarodik vissza a *hal-háló-halász* egységét gördítve tovább. A lent és a fent is határtalan, az ember számára szinte lehetetlen a kagylóért lenyúlni és a csillagért fel: *mintha alig lenne messzebb*.

A filozofálás gondolati síkjára áttérő verset két költői kérdés zárja (25–30.); ezeket ismét a *ki mondja el*, illetve a *ki meséli el*, a narrativitást szolgáló történetekre (rege, legenda) utaló kifejezések vezetik be. Az *első* kérdés a festményen is megjelenő *volt helyre* vonatkozik:

²⁵ *Ki mondja el, biztos mestereként a múltnak,
hogy milyen volt előbb egy hely,
amely azóta nincs meg?*

A múlt *biztos mestere* a költő (és a festő), aki visszaemlékezik, de mai olvasója, nézője tudja-e, milyen is volt valójában az a hely, amely most már nincs, hiszen a tér (s az idő is) változik.

A *második* költői kérdés már filozofikusabb. A festmény a holdfényes esti kikötőt jeleníti meg, de megmarad-e a *történetekben* ez az este?

³⁰ *Ki meséli el az éjszakákat, amikor nem aludt el,
ki mesél el egyetlen éjszakát is azoknak,
akik zavartalan álmukkal a hajnalt már nem érik el?*

Fennmarad-e a történetekben az az este, amikor valaki *nem aludt el*? Tovább megy azonban a filozofáló kérdés: milyen lesz azok számára a mese, akik már nem ébredtek? Nekik a *zavartalan álmú* éjszaka maradt, de emberi életük egyenes vonalú ideje a hajnal ciklusát *már nem éri el*. Az öröklét és az elmúlás dichotómiájával várul a vers. A festmény és a költemény az örök pillanat kifejezője, a látvány és a nyelvi kifejezőerő majd mesél, de legyen, aki újra és újra elmondja, végiggondolja a pillanatot.

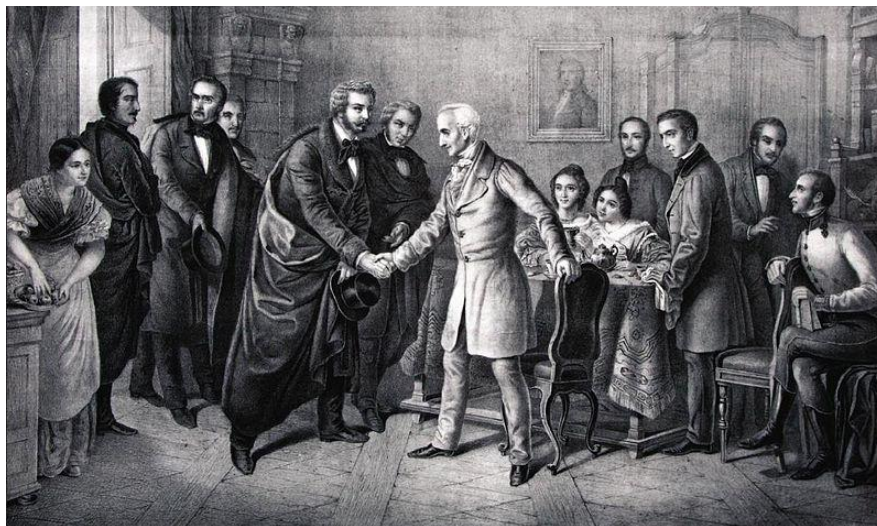
Rövid összegzésként

Kisfaludy Károlynak a tengeri és levegői vihart, valamint a holdfényes kikötő nyugalmát megfestő képe Dobaiban bölcselkedő gondolatokat ébreszt. Az első képben a valóságon túli, szürreális viharképet látja, míg a másodikban a nyugalom a képelt terek és világok s az ember létezésének gondolatai kerítik hatalmába a képet látva. E két vers jól példázza Dobai képekről készült verseinek világát. A benyomáson alapuló *leírás* (e két költemény esetében is) a narrativitás szolgálatában áll, a festmények *erőtere* a filozofálás irányába tereli a verseket. ennek alapját a múlt és a pillanat ellentéte adja, valamint a vihar- s hajómetafora lételméleti megközelítései.

Ebből a szempontból még beszédesebb a nyugalmat megjelenítő festmény; ez a meditáció alapja. Terek és idők, kozmosz és az ember kettős megjelenítése, a történetek örökérvényűsége határozza meg gondolkodásmódját. A *versek* inspirációs háttere egyként őrzi múltbéli és jelenkori alkotóját.

Kisfaludy Károly, Éjjeli szélvész (1820) – részlet (10. kép)

Orlay Petrich Soma (1822–1880) Kazinczy Ferenc kibékülése Kisfaludy Károllyal Szemere Pál pesti lakásán 1828-ban (1859) – (11. kép)

Az Aurora első évfolyama, 1822 (12. kép)

Irodalom

- BÁNK József: *3800 latin bölcsesség. Szállóigék, velős mondások latinul és magyarul*, Novella–Szent Gellért, Bp., 1997.
- BÁNÓCZI József: *Kisfaludy Károly és munkái*, I–II., Bp. 1882–1883
- DOBAI Péter: *Vitorlák emléke*, Orpheusz, Bp., 1994.
- ERDÉLYI János: *Kisfaludy Károly*. In: Uő., *Pályák és Pálmák*, Franklin-Társulat, Bp., 1886. 104–145.
- HORVÁTH János: *Kisfaludy Károly és íróbarátai*, Művelt Nép, Bp., 1955.
- KAZINCZY Ferenc: *Pestre*, Budapest Székesfőváros Kiadása, Bp., 1929.
- KAZINCZY Ferenc összes művei, levelezés, 1–22., közléteszi VÁCZY János (23. kötet: HARSÁNYI István), MTA, Bp., 1890–1927.
- KISFALUDY Károly összes művei négy kötetben, I., életrajzzal bevezette HORVÁTH Cyrill, Magyar Könyvkiadó Intézet, Bp., 1899.
- PÁNDI Pál: szerk., *A magyar irodalom története 1772-től 1839-ig*, Akadémiai, Bp., 1965. 396–412.
- PINTÉR Jenő: *Magyar irodalomtörténet*, 5., Stephaneum nyomda és könyvkiadó, Bp., 1932. 499–562.
- SZEFERISZ, Jorgosz, *Fedélzetnapló*, Európa, Bp., 1980. Ford. KÉPES Géza.
- TOLDY Ferenc: *Kisfaludy Károly élete*, Egyetemi Nyomda, Buda, 1832.
- VAYERNE ZIBOLEN Ágnes: *Kisfaludy Károly. A művészeti romantika kezdetei Magyarországon*, Akadémiai, Bp., 1973.

Abstract

The following article interprets the piece selected from Péter Dobai's volume of poetry, *Memory of Sails*, inspired by famous painters. It analyzes the piece written about Károly Kisfaludy's two paintings, the famous landscape and historical painter, the somewhat forgotten poet of Hungarian Romanticism. The essence of the Dobai poems is that it not only recalls this remarkable figure of Hungarian literature, but also conveys to contemporary literature a specific and unique post-modern lyrical vision immersed in historical recollection which individualizes his poetry and turns it into a knowledge repository of the past.

